

ב. יסוד המקרא בשירתו

עם שביאליק הוא גדול המשוררים בתקופת התחייה — תקופה שהתרחקה בכחזת מכוון מן המליצה ומן הסגנון המקראי של ספרות ההשכלה — הרי בולט וניכר גם יסוד המקרא ביצירתו, ובייחוד בשירתו מוצקת הבניין, מרובת הנושאים ועשירת הסגנון.

אולם לא כ"מליץ" משתמש ביאליק ביסודות מקרא בשיריו, אלא מתיך אותם בכורי-יצירתו, מחדש את פניהם ומשבץ אותם — ביד אמן אמונה — במשורת פסוקי שירתו. זאת ועוד: אף פעם אין אותם ביטויי מקרא מאפילים על התוכן או מטשטשים את הסגנון; להפך: אותה שאיבה מתמדת ממקור התנ"ך מעשירה את שירתו ומוסיפה לה מעוף ותנופה, כוח ועצמה, רציפות וחיידוש כאחד.

להלן תובאנה מקצת דוגמות — כחופן מערמה גדושה — של שימושי פסוקים, ביטויים וניבים בשירי ביאליק, אגב הארת דרך התרקמותם ושילובם במסכת שירתו החדשה.

בשירו הראשון „אל הצפור“ (שנכתב לפני שבעים שנה בקירוב) נמצא בתחילת אחד הבתים:

וְאֲחֵי הָעוֹכְדִים, הַזּוֹרְעִים בְּדַמְעָה
 הַקְּצָרוֹ בְּרִנָּה הָעֶמְרִי?
 שורות אלה מושפעות מתהלים (קכו, ה): „הזורעים בדמעה ברנה יקצורו“. אולם ביאליק לא העתיק סתם דברי הכתוב מלה במלה, אלא הוא משתמש בדברי הכתובים בחירות גמורה: את הניב המקראי „ברנה יקצורו“ — שינה והתאים לעניינו, וכתב: „הקצרו ברינה“. בהמשך אותו בית נאמר: „מי יתן לי אבר ועפתי אל ארץ“ — אף שורה זו נכתבה בהשפעת מזמור תהלים (נה, ז): „מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה“; ואף כאן אנו מוצאים בשירת ביאליק שינויים מלשון המקרא, השמטה והתאמה.
 את שירו „על סף בית המדרש“ מסיים ביאליק בשורתיים אלה:

וְרֵאוּ כָּל בֶּשֶׂר לְמַקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם,
 כִּי יִבֶּשׂ חֲצִיר נָבֵל צִיץ — וְהוֹי לְעוֹלָם!

שורות אלה מורכבות הרכבה אורגנית מארבעה ניבים, המפוררים במקומות שונים בתנ"ך; וביאליק, בלהט יצירתו, צירף אותם לשורות שירה מוצקות; המקומות בתנ"ך הם: א. „וראו כל בשר“ — ישעיה מ, ה; ב. „למקטנם ועד גדולם“ לקוח, מלה במלה, מירמיה לא, לג; ג. הביטויים „יבש חציר, נבל ציץ“ נמצאים בישעיה פרק מ'; ד. הניב המסיים „והוֹי לְעוֹלָם“ לקוח מתהלים ט, ה.
 את שירו האבטוביוגרפי — הדן על התפרצות להט

היצירה בנפש המשורר — „לא זכיתי באור מן ההפקר“,
מסיים ביאליק:

וְאֵנֶכִי בְּחֶלְבִי וּבְדַמִּי אֶת הַבְּעֵרָה אֲשֶׁלֶם.

השמות חלב ודם רוחים בתורה, בספר ויקרא. בפרקים
המדברים על קרבנות; שם ג, יז נאמר: „כל-חלב וכל-דם לא
תאכלו“; וביחזקאל מד, ז מצינו אותן מלים סמוכות זו לזו:
„בהקריבכם את לחמי חלב ודם“. גם ניבו של ביאליק
„את הבערה אשלם“ לקוח מן התורה מפרשת משפטים
(שמות כב, ה): „שלם ישלם המבעיר את הבערה“ —
שם מדובר בעניין נזק, הנגרם על ידי שרפה.

אולם ביאליק שינה בשימוש אותם הניבים, שיסודם
בחוקי התורה: בתורה חלב ודם פשוטם כמשמעם; ואילו
בשירו של ביאליק מדובר על התהוות השירה בנפשו —
הכוונה: בכוחותיו הנפשיים. כיוצא בדבר, בתורה בפסוק
„שלם ישלם המבעיר את הבערה“ פירוש המלים כפשוטם
הוא; ואילו אצל ביאליק, בסיום שירו: את הבערה אשלם —
הכוונה — המשורר עולה כקרבן באש יצירתו ובהתלהבות
שירתו.

בשירו „אכן גם זה מוסר אלהים“ כותב ביאליק:
חרעתם על-כל-מים — יסוד ביטוי זה של ביאליק הוא
בישעיה לב, כ: „זורעי על-כל-מים“. אולם שם כוונת הכתוב
פשוטו כמשמעו: שיזרעו תבואה על-יד נחלי מים; ואילו
ביאליק משתמש בניב מקראי זה, במובן מושאל: הוא
מוכיח את היהודים המתבוללים — בעלי הכשרונות הגדולים
— שהם מתכחשיב לעמם ולבבם ומשקיעים את כשרונותיהם

בתוך תרבויות זרות, על מימיהם של נכרים.
 בשירו „חלפה על פני נשמת אפך“ שואל ביאליק:
 אָנָּה אֵלֶּךָ מְרִיחִים וְאָנָּה מִהֶמוֹנִים אֶסְתֵּר ?
 משפטי שאלה אלה של ביאליק מושפעים מתהלים קלט, ז:
 „אנה אלך מרוחך ? ואנה מפניך אברח“.

באותו שיר, אחרי השורה שנזכרה מקודם, מוסיף
 ביאליק לשאול:

וּמִי הוּא הַשָּׁרֵף אֲשֶׁר-יִגְעִיל פִּי בְרָצֶפֶת אֲשׁוּ ?
 דברי ביאליק אלה מושפעים מנבואת ההקדשה של ישעיה
 (ו, רז): „ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה...
 לקח מעל המזבח ויגע על פי.